

Аркадий Тайдар

ИССИ ТАШ

Аркадий Гайдар

ИССИ ТАШ

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЧЕРКЕССК—1961

Орус тилден *Къоркъмазланы Т. И. кёчюргенди.*

к 2 р. 125 - ↓

В переводе на карачаевский язык печатается по изданию:
Аркадий Гайдар „Горячий камень“
Советская Россия, Москва—1958

I

унияда бир къарт кеси джанъыз джашагъанды. Ол къарыусуз болгъанды, корзинкала этиб, уюкъла джамаб, колхоз садны джашчыкъладан къоруулаб, кесин асыраб тургъанды.

Элге ол эртде, узакъдан келгенди, амма адамла аны кёб къыйынлыкъ кёргенин алайлай огъуна анъылагъандыла.

Ол асхакъ эди, аны башы замансыз агъаргъан эди. Къартны джаягъында эринини юсю бла узун джыртыкъ табы бар эди. Ма ол себебден, ышарса да аны бети мутхуз, хыны кёрюне эди.

II

Бир джолда Кудряшкин Ивашка деген джашчыкъ, алмала джыяр ючюн эм джашыртын аладан ашаб тояр ючюн колхоз садха тюшгенди. Алай'а кёнчегини бир джаны бурууну чюйуне илиниб, гургум чыгъаналагъа джыгъылыб кесин сойдуруб сарнай тургъанлай, аны юсюне къараул чыгъыб буугъанды,

Къарт Ивашканы мурса бла сопалаяллыкъ эди неда, андан да аманы: школгъа элтиб аны хапарын айтыргъа боллукъ эди.

Алай'а къарт Ивашканы джазыкъсынды. Ивашканы. къоллары сыдырылыб джара болгъан эдиле, артындан кёнчегини бир джаны, къойну къуйругъуча, салыныб эди, къызыл ууртларын джуууб джыламукълары бара эдиле.

Къарт, аузундан сёз чыгъармай, эс ташлагъан Ивашканы калиткадан чыгъарыб не тюртгени, не ызындан сёз айтыб къычыргъаны болмагъанлай, ашырды.

III

Уялгъандан эм ачыгъандан Ивашка чегетге кирди, анда аджашды, бир батмакъ джерге тюртюлдю. Тамам арыды. Чегет габуланы ичинден къараб тургъан кём-кёк ташха олтурду, алай болгъаны ючюн олтурур-олтурмаз къычырыкъ этиб секириб къобду, нек десенъ, бал чибинлени юслерине олтуруб къалыб, кёнчегими тешигинден урдула деб кёлюне келген эди.

Алай болгъаны ючюн ташны юсюнде чибин да, зат да джокъ эди. Ол ташкёмюр кирик исси эди, аны джассы джанында саз топуракъ джабхан харифлери кёрюне эдиле. Ташны бир сеирлик магъанасы болгъаны ачыкъ эди! Аны Ивашка олсагъатлай огъуна сезген эди. Ол аягъындан башмагъын тешиб, бу ташдан башыма не хайыр табар эдим деб ашыгъыш башмакъны табаны бла харифлени ариулаб башлады.

Ташда ол бу джазыуу окъуду:

„БУ ТАШНЫ СЫРТЛЫКЪНЫ БАШЫНА ЧЫГЪАРЫБ
АНДА АНЫ КИМ УУАТСА, ОЛ ДЖАНЪЫДАН ДЖАШ
БОЛУБ, ЭКИНЧИ КЕРЕ ДЖАШАБ ТЕБРЕРИКДИ“

Тюбюнде печаты бар эди, эл советникича бош тегерек не да кооперативде талонлагъа салынуучу ючгюл печать

кибик тюл эди, хыйларакъ этилген эди, анда эки крест, юч къуйрукъ, таякъчыгъы бла тешикчик, тёрт да запятой бар эди.

Ивашка Кудряшкин мыдах болду. Анъа къуру сегиз джыл болгъан эди, тогъузунчу джылы бара эди. Джанъыдан джашаб тебрерге, алай демеклик, биринчи классда дагъыда экинчи джылгъа къалыргъа бир да суймей эди.

Бу ташны кючю бла школда берилген дерслени этмегенлей, бир ызгъа ючюнчю классха секириб кетер мадар болса эди—аны иши бир башха эди!

Амма, аллай кюч ол огъай эм алапат ташлада да бир заманда да болмагъаны дун-дуниягъа эртдеден белгилиди.

IV

Садны къаты бла оза, мыдах Ивашка, джётел эте, челек бла бир тытырны кёлтюрюб къысха-къысха солуй, бойнунда щёткалы таягъы бла баргъан биягъы къартны кёрдю. Ол заманда джумушакъ, халал кёллю Ивашка былай сагъыш этди: „Ма суйсе манъа мурсаны джетдирирге боллукъ адам барады. Алай‘а ол мени хатерими этиб къойгъан эди. Энди мен да аны хатерин этейимчи, ол алай къыйналыб джюрюмезча, джётел этмезча, асхамазча, солуун алай къыйналыб алмазча, джаш заманын къайтарайымчы“.

Ма быллай, бу тюз иннетле бла халал Ивашка къартны къатына барды да кёлуне келгенни айтды. Къарт джарыкъ да болмай Ивашкагъа бюсюреу этди. Алай‘а къарауллукъдан мырдыгъа джанларгъа унамады, нек десенъ, ол джанлагъан заманда колхоз садны кегетин бошаб кетерча ол сагъатда дунияда аллай адамла бар эдиле.

Сора къарт, Ивашкагъа ташны мырдыдан сыртлыкъгъа тёнъеретиб чыгъар деб, буйрукъ этди. Артда барыб эрлей не бла болса да ташны къагъыб къайытыргъа айтды.

Бу джуаб Ивашканы бек салкъын этди.

Алай‘а Ивашка, къартны айтханын этмей, ачыулан-

дырыргъа таукел болмады. Экинчи кюн эртденбла бир кючлю мешокну да, кьолларын таш кюйдюрмезча кетен кьоллукъла да алыб, Ивашка мырдыгъа атланды.

V

Юсю балчыкъ бла саз джугъу болуб, Ивашка ташны кючден-бутдан батмакъдан чыгъарды да, аузун ачыб солуй, сыртлыкъны тубюнде къауданнъа джатды.

Ивашка былай сагъыш этди: „Ма! Энди бу ташны сыртлыкъны башына чыгъарайым, асхакъ къарт келиб, ташны ууатыр да аны джаш заманы къайытыб, джанъыдан джашаб тебрер. Ол аз къыйынлыкъны кёрмегенди деб адамла алай айтадыла, ол къартды, джазыкъды, асхакъды, ёмюрю бир насыб кёрмегенди. Башха адамла уа аны кёргендиле“. Ивашка сабийди, алай болгъанлай да ол аллай джашауу юч кере кёргенди. Биринчи, Ивашка бир кюн дерсге кечикгенде, ол танымагъан шофер аны джылтыраукъ легковой машина бла колхозну конюшнясындан башлаб, тюз школгъа дери элтген эди. Экинчи, Ивашка джаз джалан кьоллары бла илипинде уллу щука чабакъны тутхан эди. Ючюнчю да, Ивашканы атасыны къарнашы Митрофан аны Биринчи майны джарыкъ празднигине элтген эди.

„Насыбсыз къарт да бир иги джашаугъа чыкъсын“, — деб халал кёлден Ивашка оноу этди.

Ол туруб, къадалыб ташны ёрге тебериб башлады.

VI

Да сора кюн батарны аллы бла сылыт болгъан, къалтырагъан, тюгю-джамы чюйре айланыб, батмакъ джибитген кийимлерин исси ташны къатында кебдире тургъан Ивашкагъа, сыртлыкъгъа къарт баргъан эди.

— Акга, сен не балта, не темир таякъ, не чёгюч нек келтирмегенсе, огъесе кьолунъ бла сындырыгъаamy базаса?—деб сеирсиннъен Ивашка къычырды.

— Огъай, Ивашка,—деди къарт,—мен ташны кьолум бла ууатыргъа базмайма. Мен ташны чыртда сындырлыкъ тюлме, нек десенъ. мен джанъыдан джашаргъа суймейме.

Алайда къарт, сейирсиннъен Ивашканы къатына барыб, аны башын сылады. Ивашка да къартны аур къол аязыны къалтырагъанын сезди.

— Ол къартды, асхакъды, сакъатды, насыбсызды, деб мени юсюмден алай сагъыш этесе. Кертиси ўа мен дуняда эм насыблы адамма,—деди къарт Ивашкагъа.

— Мени аягъымы агъач тийиб сындыргъан эди,—алай'а ол да, сен джанъыз суратлада кѳрген патчахха къаршчы восстаниеге къобаргъан заманда баррикада эте туруб, буруўланы таб ояргъа юреннъинчи болгъан эди.

Мени тишлерими алгъан эдиле,—алай'а ол биз тюремде заманыбызда революцион джырланы бирден джырлагъаныбыз ючюн болгъан эди.

Уллу бычакъбла мени урушда бетими сылгъан эдиле,—алай'а ол биринчи халкъ полкла тушман армияны уруб, уўатыб баргъан заманда болгъан эди.

Алаша суўукъ баракда саламгъа джатыб, тифден ауруб, мен сандыракъ эте дыгалас эдим. Бизни къралны тушман аскерле къуршалагъанларыны эм тушман аскер бизни онълагъаныны юсюнден сѳзле манъа ёлюмден эсе къоркъунчулу бола эдиле.

Алай болса да джанъы чыкъгъан кюнню биринчи таякълары бла эс джыйыб мен тушманна дагъыда уўатылгъанын, бизни джанъыдан алгъа баргъаныбызны билдим.

Сора биз, насыблыла, азгъын къолларыбызны орундукъдан орундукъгъа бир-бирибизге узатабыз, биз саўлукъдан болмай эсе да, бизден сора бизни джуртубуз ма былай бусагъатдача,—кючлю эм уллу болсун деб аны кюсей эдик. Насыб бу да тюлмюдю, тели Ивашкачыкъ? Даманъа башха джашаўну не кереги барды? Башха джашлыкъ? Мени джашлыгъым къыйынлыкъда, алай'а джарыкъ эм сый бла озгъан заманда!

Къарт былайда сѳлешгенин къойду, юллесин чыгъарды да къабындырды.

— Да, дедушка,—деди акъыртын Ивашка ол заманда.—

Сора алай эсе, ол батмакъда кесини орнунда бек рахат джатыб турургъа боллукъ джеринде мен бу ташны сыртлыкъгъа чыгъарыб нек кюрешгенме да?—деди Ивашка.

— Аймысына джатсын кез туўрада, андан не чыгъарын, сен да кёрюрге, Ивашка,—деди къарт.

VII

Андан бери кёб джыл кетгенди, алай'а ол таш ол сыртлыкъда биягъынлай сынмай турады.

Аны къатында кёб адам да болгъанды. Къатына барадыла, къарайдыла, сагъыш этедиле, башларын силкедиле да ызларына къайытадыла.

Ол сыртлыкъда бир джолда мен да болгъанма. Не эсе да мени джюрегим тынчлыкълы тюл эди, аманым тутуб эди. „Не боллукъду,—ташны сындырайым да джанъыдан джашаб башлайымчы!“—деб кёлюме келди. Алай болса да, сиреле туруб заманында тюз акъылгъа кёчдюм.

„Э-э!—дерле хоншуларым мени джаш болуб кёрседе.—Ма джаш тели барады! Ол бир джашауун тыйыншысыча джашай билмегенди, кесини насыбын таба билмегенди, энди ўа ол джанъыдан джашаргъа излейди“.

Сора мен тютюн бурдум. Сернекни къоратмаз ючюн исси ташдан къабындырдым. Сора алайдан къораб джолума атландым.

1941 дж.

ТАУРУХНУ ОБУР ИСТОРИЯСЫ

Таурухла дунягъа тюрлю-тюрлю джолла бла чыкыгъандыла. Аланы бир-бирде акгала бла аммала кеслерини туудукъларын булджутургъа кеси джанларындан чыгъарадыла. Алай'а Аркадий Гайдар Исси ташны юсюнден бу таурухну бек джаш заманында джазгъанды эм биринчи кере сабийлеге затха тюл, кесини эсги тенълерине — коммунистлеге окъугъанды. Ол себебден, бу таурухну магъанасы алай бош тюлдю, теренди, аны уллула да, гитче адамла да окъургъа керекдиле.

Заман ол кезюуде кыйын эди, къазауатны аллы эди, ол себебден эрддеги тенъле, джолдашла ким джашауун къалай ашыргъанына, мындан ары да къалай ашырыргъа излегенине къараб, бир-бирин сынай эдиле.

Гайдар таурухун окъуб бошагъандан сора аны тенълери кёб заманны тынъылаб туруб айтхандыла: „Ну, хайыр, бар, тенъибиз! Бары анъылашынады эм бары сюзюлгенди, ачыкъ болгъанды!“ Аркадий Петрович къарт акганы юсюнден затдан джашмай, кесини юсюнден джазгъаны алагъа ачыкъ болгъанды. Джаш Гайдарны джашауу, къарт буденновецни джашаууча кыйынлыкъ бла ётген эсе да, тюзлюк бла ётгенди. Быллай джашаууну насыбы хар адамны барына да табылыб бармайды, аны урунууда бла урушда аладыла, къан тегюб табадыла.

Украинада Днепрни къатында, Аркадий Гайдар фашист засада бла кысышыб ёлген джерден узакъ болмай, аны къалай ёлгенини юсюнден кёб легенда таурух да джюрюйдю. Ол сау заманда огъуна аны юсюнден хапарла, джырла да джазылгъандыла. Гайдар махдаулу ёлюмден ёлгенинден сора уа ол керти халкъ герой болуб къалгъанды. Не ючюн десенъ, Ата джурт, уллу насыблы Совет кырал аны кесини туугъан джашын суюгенча алай суюгенди.

Аллай легендаладан бири Гайдарны Исси ташны юсюнден таурухуна ушайды эм ол да таурух тилде аны андан ары созады.

Партизан отрядда Гайдарны ординареци Васька деб бир джашчыкъ болгъанды деб айтыу барды. Ол Гайдарны бек суюгенди, Аркадий Петрович да аны күүлугъун сыйлы кергенди. Гайдар эм артда кирген урушда ала экиси да бир джерге тюшгендиле.

Танъ белги бериб башлагъынчы эки кызыл ракета кѣкню ары-бери сызлагъандыла. Днепр чегетни кыйырында немец фашистле Гайдарны отрядчыгына чабхандыла. Партизанла кючлю сермешгендиле. Алай болгъаны ючюн фашистле он кере кѣб болгъандыла. Боецле бир-бири ызларындан джыгыла келиб, фашистлени сансыз-санаусуз кючлерине къаршчы ол экиси—Гайдар бла Васька кълалгъандыла. Ёлюмден жанларгъа мадар болмагъанды.

Гайдар бир да къуруса да джашчыкъны къутхарыргъа умут этгенди да джумуш берген сылтау бла аны ызына, тылгъа ашырыб, кеси кълалыргъа излегенди. Васька кетерге унамагъанды.

— Джолдаш командир,—дегенди ол джылай-джылай,—сени ёлтюрлюкдюле! Мен бармайма!

— Ёлтюрселе асырарла, алай'а совет власть джашарыкъды, сен да, Васька, аны бла бирге джашарыкъса. Кет былайдан, къазауат буйрукъну толтур!—деб джуаб этгенди.

Баш отрядны партизанлары бла Васька Гайдаргъа болушлукъгъа къайытханларында, Гайдар тюгел ёлмегенди. Уллу акъ ташны къатында сыртындан тюшюб, кѣкге къараб тургъанды деб, быллай сѣз джюрюйдю. Васька Гайдаргъа мыллыгын атханды да:

— Джолдаш командир, ёлмегиз, немецле кыырылгъандыла!—дегенди.

Гайдар'а кесини сандыракъ эте ахыр ышарыуу бла ышаргъанды. Анъа, бир ишексиз, ол Васька болмай, таурухдан Ивашка Кудряшкин болуб, анъа алай ийилгенча кѣрюнюб былай айтханды дейдиле:

— Обур таш, ма ол—буду! Башха джашауну башларгъа боллукъду!

Таш'а кертиси бла да обур ташха ушаш эди. Аны юсюн граната оскоклала бла окъла чанчакълагъан эдиле да, ала терен магъаналы таурух джазыулача кѣрюне эдиле. Сора аны тегерегине басыннъан партизанла бары Гайдар ёле туруб айтхан арт сѣзлерин эшитгендиле:

— Теличик! Мен бу таурухну кесими юсюмден джазгъанма. Манъа башха джашауну не кереги барды... башха!

Сора башын хансха... бошлагъанды.

Пионер походланы кѣбюнде бюгюн да былай этедиле деб айтадыла: сабийле шынкъартны къатында олтуруб, Гайдарны да, Исси ташны юсюнден таурухну да эсге тюшюрюб былай айтадыла: „Шо керти да аллай бир таш табсакъ, Аркадий Петрович джанъыча бир джашар эди“.

Сора сабийле, кѣб сагъыш этиб, аланы къайсы болса да бири кычырады: „Аллай обур ташла дуняда джокъдула, болсала да ол унарыкъмы эди да!.. Джашауунту аныча джашаб бир кѣрчю!“

Б. Емельянов.

Для детей младшего школьного возраста

ГОРЯЧИЙ КАМЕНЬ

Аркадий Петрович Гайдар

НА КАРАЧАЕВСКОМ ЯЗЫКЕ

Редактор *И. Р. Салпагаров.*

Художник *И. И. Харсекин.*

Художественный редактор *М. П. Бертник.*

Технический редактор *Д. Х. Кубанов.*

Корректор *Л. И. Болурова.*

Сдано в набор 4/IV-1961 г.

Подписано к печати 14-X-1961 г.

Формат 60x92¹/₈. Печ. л. 1,5. Уч-изд. л. 2,77.

Тираж 1000 экз. Заказ № 1466. Цена 10 коп.

Карачаево-Черкесское книжное издательство,

г. Черкесск, ул. Ленина, 35-а.

Черкесская типография,

г. Черкесск, ул. Комсомольская, 32

Цена 10 коп.

НА КАРАЧАЕВСКОМ ЯЗЫКЕ

Аркадий Гайдар

ГОРЯЧИЙ КАМЕНЬ

Для детей младшего школьного возраста

Карачаево-Черкесское книжное издательство
Черкесск—1961